

že subjektální svět je založen emancipací některých prvků osvětí, které později mohou být obráceny proti struktuře osvětí a stát se tak základem jeho zrušení, resp. relativizace, podřízení a zařazení do struktur, které je podstatně přesahují.

d) Subjekt sám je součástí světa právě tak jako všechny ostatní subjekty. Kontakt mezi subjekty je založen původně na jejich schopnosti vzájemně reagovat na svá osvětí. Možná že tady někde je počátek oné emancipace subjektálního světa, který se rodí původně jako jakési subjektální „osvětí“, ale mění se postupně v subjektální svět, společný více subjektům, tedy v jakýsi „intersubjektální“ svět, který je základnou veškeré komunikace mezi subjekty, mající logický charakter.

e) Subjektální svět dovoluje dvojitý typ návratu subjektu k sobě: jednak prostý návrat k sobě, jednak návrat k sobě jakožto k sobě. Jinak řečeno, subjektální svět dovoluje subjektu, aby tematizoval sám sebe, aby učinil sám sebe (jak individuálně, tak strukturálně a obecně) předmětem svého zájmu a zkoumání. Tato schopnost obřít svůj zřetel k sobě, resp. k jednotlivým momentům a prvkům „sebe“ (tj. i své aktivity a reaktivity) umožňuje rozvinutí reflexe, již je i sám subjektální svět s konečnou platností stabilizován a kvalifikován (i když ne tak, že by z něho mohla být vykázána změna; je tam přítomna nadále, ale specifickým způsobem, prochází časem tak, že může být nejen tematizována, ale také projektována a kontrolována).

f) Vztah *logu* a subjektu je jednosměrný, ze strany subjektu tak říkajíc „pasivní“; ale subjekt se přece jenom může aktivně vztáhnout ke světu *logu*, a to přes subjektální svět. Subjektální svět tedy dovoluje, aby se subjekt vztáhl nejenom k předmětné skutečnosti „vnějšího světa“, ale také k nepředmětné skutečnosti norem a závazků, jimiž se pak ve své aktivitě řídí a spravuje. To ovšem zároveň znamená právě možnost vztáhnout se ke skutečnosti nejen jako k „vnějšímu světu“, nýbrž jako ke „světu“, tj. ke světu vcelku, k němuž náleží sám subjekt i všechny ostatní subjekty, ale také subjektální svět, všechny struktury osvětí (i jiných subjektů, které zůstaly ve svém osvětí uzavřeny) a posléze i sám intersubjektální svět a v jistém smyslu snad i *logos*, který vstoupil a vstupuje do světa, směřujícího k pravdě.

Sešit 12

(26. 3.–7. 4. 1972)

1. Život a myšlení; biosféra a noosféra

Myšlení (na rozdíl od uplývání představ) je možné jen díky tomu, že je jako aktivita subjektu schopno svým „fyzickým“ průběhem „reagovat“ na ne-fyzické, mimo-fyzické struktury logického charakteru, resp. je respektovat, zachovávat je ve specifické podobě „subjektální konkretizace“, jakou samo myšlení jest. V té věci se myšlení v něčem podobá životu vůbec, v něčem se zase liší (tj. v něčem jde dál a výš). Život představuje rovněž uskutečnou, realizovanou schopnost „reakce“ na ne-fyzické, mimo-fyzické struktury, jejich respektování a „konkretizaci“, tj. srůstání s původní rovinou ne-života (eventuelně před-života). Svět neživého je jakoby beze zbytku vyplněn onou neživou *fyšis* („přirodou“); představa „prázdna“ musela být dávno opuštěna, i nejméně částice se rozprostírá do vesmírné šíře (nemluvíme o nekonečnu), takže už dvě existující částice se přesahují, překrývají, prostupují (svými „poli“). Také veškerý pohyb a proměny „fyzického“ světa zachovávají určitý isomorfní strukturální řád, který zjevně nemá žádných mezer. Přesto se ukáže, že tato (nikoli zdánlivá, ale skutečná) vyplněnost, bezmezerost neživého světa se náhle rozvírá a rozestupuje před světem živého a pro život se objevují dosud neexistující cesty, po nichž lze jít od jednoduššího k složitějšímu a komplikovanějšímu. Nové struktury světa života a životních projevů nepřistupují k dosavadním strukturám před-živého (ne-živého) jako nějaký doplněk na dosud volná, neobsazená místa – neboť takových míst není; ale nenastupují ani tak, že by vytlačovaly, nahrazovaly a zastupovaly některé z dosavadních struktur neživého, nýbrž prosazují se při zachování, ale relativizování, resp. prořídnutí oněch původních. Nová *fyšis* živého světa integruje do

sebe onu původní *fyxis* světa neživého, zachovává ji, ale zařazuje do nových kontextů. A protože to nemůže udělat vcelku, činí tak prostřednictvím speciálních ohnisek, center, kolem nichž se ony nové kontexty „konkrétně“ organizují. Ani to není nic nového, neboť také původní *fyxis* ne-živého světa je podobně zmité povahy, má také svá „centra“ a „ohniska“. Nechme však tuto původní rovinu zatím stranou; vznik života znamená v každém případě konkretizaci, tj. organizované srůstání původních „ne-živých“ struktur s novými strukturami „živého“ – srůstání, jehož výsledkem jsou živé „srostlice“, tj. konkrétní živé organismy. Nový způsob existence těchto živých bytostí s sebou ovšem nese specifické produkty této „živé existence“; některé z nich se podílejí na vzniku a udržování charakteristického „živého prostředí“, v němž pak mohou zakotvovat další organismy, které nejsou schopny vegetovat přímo v prostředí ne-živém. Mluvíme o biotopech nebo celkově o biosféře. V tom všem se myšlení podobá životu: není novou příčinou, novým principem, vstupujícím na dosud volné pole, ale také neruší nic z dosavadních struktur. Naproti tomu je schopno dosavadní struktury rozvírat, ubírat se při jejich plném zachování cestami, které dosud neexistovaly, a zabydlet prostory, které vznikly teprve jeho vznikem a příchodem. Tak vytváří myšlení také jakýsi nový, zvláštní svět či spíše novou vrstvu světa, vrstvu rozumných souvislostí, noo-struktur, tedy noo-sféru. Jako přesahuje biosféra každý živý organismus jednotlivě i všechny živé organismy jako „součet“ jednotlivců, tak noosféra přesahuje každé individuální myšlení i „součet“ všech myslících individuí. Nicméně právě tady přistupuje cosi nového, čím se noosféra podstatně liší od biosféry (strukturálně i funkčně).

2. Konkretizace, intence a nepředmětná skutečnost

Stručně můžeme (na základě toho, co bylo až dosud řečeno v předcházejících sešitech) říci, že odlišnost spočívá v tom, že v subjektivním světě se objevuje to, čemu říkáme intence. Naše myšlení už není spojeno s určitými dalšími skutečnostmi pouze na základě nějakých asociací, ale je schopno se k těmto skutečnostem přímo a přesně zaměřit, mluvit je, intencionálně se k nim vztahovat. To

je de facto už třetí „dimenze“ myšlení. První je dána tím, že jde o myšlení určitého subjektu; v tomto prvním smyslu je myšlení „vlastností“ či „výkonem“ tohoto subjektu. Druhá dimenze spočívá v tom, že toto myšlení je schopno proniknout do prostoru, v němž „platí“ nové normy, nový „řád“, totiž logický, a že je schopno tento řád respektovat a přímo samo sebou, svým postupem realizovat, konkretizovat. V tomto druhém smyslu už neplatí (anebo jen relativně platí), že myšlení je „vlastností“ či „výkonem“ určitého subjektu; ano, je jím, ale zároveň je i čímsi víc, totiž realizací, konkretizací řádu, který není ani vlastností, ani výkonem tohoto subjektu a vůbec žádného subjektu. Myšlení je tedy jednak funkcí mozku, ale zároveň je i uskutečněním, uplatněním *logu*. Mozkové funkce mají při myšlení nepochybně svou váhu (a závažnost), ale nepodržují nad myšlením svou vládu (nadvládu): myšlení je (v rámci normality) ovládáno *logem*, smyslem, logickými strukturami. Třetí „dimenze“ myšlení vyplývá však z jeho schopnosti intencionálně se vztáhnout ke skutečnosti mimo sám subjekt i mimo oblast *logu* a logického. Tento výměr je nutno upřesnit: svou intencí se ovšem může myšlení vztáhnout jak k něterému jinému subjektu, tak i k vlastnímu (myslícímu) subjektu, a samozřejmě i k sobě samému (tj. k myšlení); podobně se může vztáhnout i k logickým strukturám, a dokonce i k samotnému *logu*. Je totiž zásadní rozdíl mezi tím, když myslíme na určitá logická pravidla, jichž je třeba zachovávat a dbát, tj. když je učiníme tématem svého uvažování a zkoumání, a mezi tím, když tato pravidla prakticky respektujeme a zachováváme při tom, jak myslíme na něco jiného (nebo i na ně). Jinak řečeno: *logos* se uplatňuje i v jiných „konkretizacích“ než myšlenkových anebo myšlenkově zprostředkovaných, tj. jak v průběhu „životu“ subjektu (nejen lidského), tak ve světě subjektu vnějším (v tzv. okolí subjektu a jistě i za hranicemi tohoto okolí). Ale uplatňuje se tak, že se vzdaluje sám od sebe, že sám sebe ztrácí, že se sám sobě odcizuje, že se rozptyluje; z této rozptýlenosti se však může zpět soustředit a k sobě se navrátit pouze přes myšlenkovou aktivitu, která se tematicky zaměřila na problém *logu*. *Logos* (a dokonce sama pravda) je schopen využít i pro sebe oně skvěle integrační schopnosti (mohutnosti) subjektu teprve tam, kde *logem* proniknutý a utvářený subjekt (s veškerou svou

aktivitou) je schopen proniknout přes rovněž *logem* spoluutvářeny subjektální svět na cestě přesné myšlenkové intence (intencionality) jak k *logu* světa, tak k *logu* myšlení (a ovšem i *logu* v hloubce subjektu samého) k tématu *logos* v celé jeho šířce i hloubce. Ale právě tady vzniká ta největší otázka: jakými a jak utvářenými myšlenkovými prostředky může myšlení uchopit toto téma? Jak se může myšlenková intence zaměřit na *logos* v jeho ještě nekonkretizované podobě? Jak se může chopit tématu „pravda“? Jestliže jsme už hovořili o rozdílu mezi myšlením předmětným a nepředmětnou myšlenkovou intencí, pak musíme řešit otázku, jakými myšlenkovými prostředky je možno se účinně zaměřit na samu nepředmětnou skutečnost. To je jedna z principiálních otázek nové filosofie, která se chce konečně vymanit z vazeb na dlouhou tradici předmětného, resp. metafyzického myšlení.

3. Dialektika konkretizace pravdy a jejího vyjevení

V konkrétnější podobě se nám tato otázka objeví v případě pokusu o filosofické postižení podstaty pravdy. Vyděme-li z uvedeného již schématu (Sešit 11/15), je nám zřejmé především jedno: to, čemu běžně říkáme „pravda“ (= pravdivé tvrzení, pravdivý poznatek), je záležitostí velmi komplikovanou, zdaleka ne redukovanou na nějaké adekvátní pojetí. Pravdivé tvrzení se nepochybně může týkat „vnějšího světa“, i když ovšem také nemusí, může se právě tak dobře týkat subjektálního světa, té stránky subjektu, která není součástí vnějšího světa (= nepředmětné, jeho vnitřní stránky), eventuelně *logu* (logického světa) a konečně i samotné pravdy v přímém, „ontologickém“ smyslu (alespoň hypoteticky to můžeme předpokládat). Toto „týkáni“ (se) představuje intenci, směřující k příslušnému intencionalnímu „předmětu“ (kteřý ovšem nemusí mít předmětnou povahu!). Sama intence však není založena svým (intencionalním) předmětem, nýbrž je jedním z předpokladů toho, aby bylo o „něčem“ možno mluvit (a domluvit se o tom), tj. aby toto „něco“ se stalo právě intencionalním předmětem. Struktura intence je založena vždy v rámci subjektálního světa, ačkoliv příslušným intencionalním předmětem může

být cokoliv, tedy i něco, co není součástí subjektálního světa. Na realizaci této intence se podílí intencující subjekt, ale také určitá subjektální tradice, zejména pak logické struktury, které nelze odvodit ze žádných tradic, protože nejsou vůbec produktem subjektu. A vedle toho všeho a nadto je a zůstává rozhodující a srchovanou normou příslušného pravdivého tvrzení (= normou a měřítkem, kritériem jeho pravdivosti) sama pravda (v ontologickém smyslu). Celé to všechno je stále ještě příliš zjednodušeno. Pravda je základem např. i toho, jak a čím určitá vnější (a ovšem nejenom vnější) skutečnost „vpravdě“ jest; neboť čím je něco vpravdě, to není konstituováno teprve prostřednictvím pravdivého tvrzení, jímž je pouze vyjevěno (a to vpravdě vyjevěno), čím určitá věc (skutečtivním prvkem (momentem) samotného bytí vnějšího světa, právě tak jako je základem a konstituentou subjektu, subjektálního (a zejména inter-subjektálního) světa, a dokonce *logu* (pokud jde o samotnou pravdu), bez něhož ani subjektální, ani vnější svět není možný jako to, čím jest (jsou). *Logos* je jakousi první realizací konkretizací pravdy (v ontologickém smyslu); tato konkretizace pokračuje konstituováním subjektálního světa, v němž se objevuje intence, schopná myšlenkově se zaměřit na intencionalní předmět. Tato intence sama o sobě stojí na konkretizaci pravdy (v ontologickém smyslu), ale musí ji dovést dál, aby tak ukázala a odhalila jiný „proud“, jinou „linii“ konkretizace pravdy, která probíhá v té oblasti, na niž se intencionalně zaměřuje. Setkáním těchto dvou (eventuelně pak i více) konkretizací pravdy a zejména v reflexi, umožněné intencí a její schopností učinit svou aktivitu v nové, nově orientované aktivitě svým intencionalním předmětem (a díky tomu tematizovat samu sebe i svou intenci, mínění, myšlenkové zaměření ke konkretizaci [pravdy] jako takové), může nakonec dojít k takové integraci různých konkretizací pravdy, že se jimi posléze sama pravda (v ontologickém smyslu) dostává k sobě. A v tu chvíli dochází i k tomu, že pokus o uchopení pravdy v její podstatě je završen, resp. vrcholí tím, že sám je uchopen a podržen pravdou, a to nyní již v novém, kvalitativně vyšším smyslu, totiž tak, že je ho použito jako prostředku, aby se sama pravda vyjevila jakožto pravda.

4. Cesta pravdy ke skutečnosti a k sobě

To však se děje všude tam, kde nás přemáhá nový, pravdivější pohled na skutečnost a kde se lámou a drojí naše dosavadní náhledy a názory jako již neplatné, lživé a falešné. Nejde o nějaké vnější, konečné vyvrcholení naší myšlenkové (a vůbec životní, neboť pravda atakuje zvláště subjekt a přes něj všechny ostatní svět) cesty za pravdou, nýbrž o jakýsi její konstitutivní element, jímž je tato cesta vůbec umožňována a zakládána (vždy znovu, v novém dění, v nových událostech). To znamená, že pravda se vyjevuje tak, že se vyjevuje určitá skutečnost v jejím světle; ale pravda je (v ontologickém smyslu) něčím podstatně větším a vyšším než jakkoliv „osvětlenou“ skutečnost: pravda se vyjevuje jako konkretizovaná „ve“ skutečnosti, a také jako to, co má být konkretizováno (neboť pravda nikdy nepřechází ve *factum*, ale její konkretizace je vždy nové *fiens*). Pravda míří k sobě, jde k sobě přes naši cestu k ní, přes cestu světa k ní, tj. tím, že celá skutečnost směřuje k ní, resp. k vlastní reformě ve smyslu směrnice a norem pravdy. Cesta skutečnosti k pravdě je vlastním smysluplným pohybem světového dění do budoucnosti; každá jiná „cesta“ je scestím a slepou uličkou (eventuelně „cestou“ ke katastrofě). Pravda se dostává k sobě tak, že k sobě přetahuje celý svět, jemuž je zároveň základem a výchozím bodem. (Je cosi hluboce pravdivého v jádru Hegelovy koncepce ve *Fenomenologii ducha*,²⁹ i když jsou tam některé momenty svědčící o jakési převrácenosti, zvrácenosti. [To je způsobeno zejména přetrváním metafyzičnosti v celkovém myšlenkovém postupu.] Pravda je vskutku A i Ω , axiologicky i časově (dějinně). A tento základní ontologický moment musí být realizován, konkretizován celým způsobem myšlení a vůbec řečovou, logickou strukturou, na jejímž základě pak jsou možné jak jednotlivé výpovědi, tak celé systérové pokusy o postžení určitých stránek či oblastí skutečnosti vůbec.

²⁹ G. W. F. Hegel, *Fenomenologie ducha*, Praha 1960.

5. Roviny a typy „vnitřního“; kategorizace

Jakmile se stalo jasným, že předmětem (intencionálním!) myšlení může a vlastně musí být také leccos jiného než vnější svět, „objekty“, vnější stránka skutečnosti, stává se nutností přezkoumat, jak se myšlení může vztáhnout k tomu, čemu souhrnně říkáme „nepředmetná skutečnost“. K tomu cíli je však nutné alespoň předběžně rozlišit několik rovin či okruhů „nepředmetnosti“, resp. „niternosti“. Je toho zapotřebí tím spíš, ukazuje-li se, že „čirá předmetnost“ je pouhou abstrakcí, že skutečnost je vždy konkrétní, tj. že je srostlicí předmětné i nepředmetné stránky. Avšak i tuto tezi musíme upřesnit. Nemusí jít vždy o srostlici; vazba nepředmetné „stránky“ na příslušnou „stránku“ předmětnou může být také jiné povahy. Příkladem nám může být právě umělecké dílo, tj. výtvar člověka, který není sám o sobě „vnitřně“ integrován. „Vnitřní“ svět uměleckého díla nemůžeme považovat za vnitřní stránku subjektu, jímž umělecké dílo samo o sobě není, ale nemůžeme jej individualizovat a subjektivizovat jeho identifikací s vnitřní stránkou (nebo částí vnitřní stránky) subjektu ať už tvůrce nebo diváka, posluchače, čtenáře, eventuelně reproducenta. Nicméně i subjekt sám má svůj „vnitřní svět“; zvláštní zajímavosti nabývá pro nás otázka, jakým způsobem může subjekt „proniknout“ do vnitřního světa druhého subjektu. A tu musíme ještě odlišit vnitřní stránku osvětí, vnitřní stránku subjektálního světa a eventuelně i vnitřní stránku tzv. „vnějšího“ světa či lépe světa vůbec. Jak souvisí vnitřní stránka světa vůbec s vnitřními stránkami jednotlivých subjektů, jimiž je vytvářen? A jak souvisí s jejich „vnitřními světy“, které nemůžeme prostě ztotožnit s jejich vnitřními stránkami?

To vše (aniž by tím problematika byla vyčerpána) může být myšlenkově uchopeno pouze za toho předpokladu, že znovu důkladně promyslíme a pře-myslíme základní kategorie našeho myšlení. Od dob Aristotelových bylo učiněno jen málo kroků vpřed v otázce kategorizace pojmů a interpretace základních kategorií, resp. objevu kategorií nových. To bude bezesporu jedním z nejnálehavějších úkolů při rozvíjení nové, nemetafyzické filosofie. Ale půjde ještě o něco víc; myšlení není jenom práce s pojmy – naopak, pojmy jsou produkty myšlení. Jaké myšlení, takové pojmy.

Nepůjde tedy jenom o nové kategorie a nepůjde o ně na prvním místě. Bude zapotřebí analyzovat i ty funkce a momenty myšlení, které vyúsťují jinam než do pojmů a pojmových souvislostí v běžném smyslu (resp. které vyúsťují jinam než do předmětné intence). Jak už jsem před časem napsal jinde: což „existuje-li“ taková (nepředmětná) skutečnost, kterou nejenže nelze uchopit jako objekt (v plném, silném slova smyslu), ale která může být legitimně a platně intencionálním předmětem, tj. která může být legitimně a platně postížena jenom tak, že se mluví o něčem jiném (kdežto chceme-li mluvit o ní, mizí nám, a tak zase jenom mluvíme o něčem jiném než o ní, ale tentokrát nelegitimně, falešně)? Na to nesmíme zapomínat; někdy bude zapotřebí provést důkladnou analýzu tohoto problému.

6. Vnitřní a vnější stránka „osvětí“

Příhlédneme nejprve ke struktuře tzv. osvětí. Živý tvor, který je uměle přenesen, přesazen do nového prostředí, nemá své osvětí stále s sebou, ale je ze svého osvětí vlastně vytržen a přesazen do jiného okolí, které se jeho novým osvětím teprve postupně musí stát. Na druhé straně ovšem je zřejmé, že ve chvíli, kdy z daného prostředí onoho tvora vytrhneme, přestává ihned existovat příslušné (do té doby existující) osvětí. Jinak řečeno, osvětí nemá vlastní setrvačnost, ba ani vlastní samostatnou skutečnost. Osvětí je soubor struktur, vytvořených v interakci a v souhře mezi příslušným živým subjektem a jeho okolím. O interakci a souhře můžeme ovšem mluvit jen přeneseně, nepřesně, nebo alespoň se značnou rezervou. Aktivita je výhradně (nebo alespoň převážně) na straně subjektu; na straně okolí je jenom v té míře, pokud jeho součástí a složkou jsou další subjekty. Tyto další subjekty si ovšem vytvářejí v témž okolí svá vlastní osvětí. Tato různá osvětí se proto nutně navzájem překrývají a prostupují, ba dokonce se mohou buď jednostranně, nebo i vzájemně stávat jedno složkou druhého. To ovšem je možné jen velice zprostředkovaně; abychom mohli toto vzájemné (nebo jednostranné) integrování jednoho osvětí do druhého blíže zachytit a popsat, musíme podrobit analýze nejprve nejjednodušší případ vztahu mezi subjektem a jeho okolím,

v němž nebudou přítomny další subjekty (anebo je prostě nebudeme uvažovat – neboť vyloučení dalších subjektů vůbec je prostě nemožné).

Okolím subjektu je jakási neurčitá množina „věcí“, „předmětů“, „objektů“ (což jsou ovšem pojmy zatížené už určitým naším přístupem) a jejich vzájemných vztahů. Tyto „věci“ nejsou ničím jednoznačným, ale dostává se jim určitosti a „významu“ teprve jejich zařazením do určitých rozvrhů či „akčních systémů“ příslušného subjektu. K podobným „akčním systémům“ ovšem nemáme přímý přístup zvnějška; navenek se takové systémy projevují v rezultátech (produktech) svého fungování. Sám akční systém v těchto rezultátech není přítomen, obsažen, ale musí z nich být dešifrován, vyinterpretován. To znamená, že ony rezultáty jsou vnější stránkou čehosi, co samo není vnější, nýbrž je „nějak“ vnitřní (nebo alespoň v „nějakém“, ale podstatném kontextu s vnitřním). (Existuje tu tedy jakási obdoba mezi osvětím a mezi uměleckým dílem v plném smyslu slova: ony „rezultáty“, které mají podobu skutečných vnějších úprav a proměn vnějšího okolí, představují paralelu k vnějšímu uspořádání barevných skvrn na plátně; ke smyslu obojího lze dospět jen tak, že pronikneme za pouhou vnějšnost, vnější podobu těchto rezultátů, že jim porozumíme jako ukazatelům k jejich jakémusi „vnitřnímu světu“. Rozdíl tu je především ten, že umělecké dílo je ve svém vnějším vyvedení soustředěno do jakéhosi prostorového nebo časového celku, že je tedy vyzvednuto nebo alespoň vyzvednutelné ze svého časového a prostorového prostředí a že může být přemístěno, transponováno do jiné situace; naproti tomu rezultáty fungování akčního systému nějakého zvířete jsou spjaty se svým prostředím a musí být před svou interpretací vyhledány, vystopovány uprostřed bohatosti věcí, mezi nimiž nejednou zanikají, a kde se dokonce mohou vytráčet docela smysluplně, když pronásledovaný uniká nebo pronásledovatel se nechce předčasně prozradit.) Proto musíme rozhodnout, můžeme-li právem mluvit o „vnitřní stránce“ osvětí vedle jeho „vnější stránky“, a pokud ano, v jakém smyslu můžeme o obou stránkách v případě osvětí mluvit.

7. Vrh „mrtvými“ a „reaktibilními“ kostkami

Vezměme si na pomoc schematický příklad. Vrháme-li kostkou (eventuelně několika kostkami) mnohokrát za sebou, dostaneme řadu hodnot od 1 do 6 (event. skupin hodnot podle počtu vrhaných kostek), které se nepravidelně opakují. Tím jsou vytvářeny potenciální strukturální celky, k jejichž konkretizaci je zapotřebí našeho akčního zásahu, např. podle určitých pravidel. Pravidly může být určeno, jaký důsledek pro další házení, eventuelně další počítání má, jestliže se určitá hodnota opakovala při hře např. čtyřikrát za sebou. Fakticky ovšem nemůže mít tato „náhoda“ žádný určitý vliv na výsledky dalšího vrhání, pokud nejsou změněny některé podmínky; ale pravidla mohou právě stanovit, jak se tyto podmínky po oné „náhodě“ změní. Taková pravidla nemají tedy sice žádný přímý vliv na výsledky samotného vrhání, ale v rámci hry mají rozhodující vliv na chování a postup hráčů, na nichž vrhaní kostek ovšem záleží, neboť kostky samotné jsou tu pouze mrtvými kameny. Připusťme však, že by kostky mohly nějak reagovat na hodnoty, které padly, a ovlivnit tak padání následujících hodnot. Co by se stalo? Kostky by byly nadále závislé na hráčích, neboť ani potom by se nemohly házet samy; a protože by hráči nadále zachovávali pravidla zvolené hry, byl by průběh další hry ovlivňován navíc touto novou reaktivitou samotných kostek, která by v nějaké třeba dosti omezené míře upravovala výsledky hodů. Pokusme se najít vhodnou terminologii, kterou bychom celý tento strukturální celek popsali. Máme-li zachovat postup, odpovídající principům „nového myšlení“, musíme zvolit nejprve subjekt, vzhledem k němuž celou situaci budeme popisovat. Takovým výchozím ohniskem našeho rozboru a popisu může být především hráč; ten je nepochybně subjektem v pravém slova smyslu. Připustíme-li (pro účel této úvahy) schopnost samotných kostek nějak reagovat na průběh hry, a tím jej ovlivňovat, máme tu hned další subjekt (subjekty). A posléze můžeme (stejně hypoteticky a pro účel úvahy) uvažovat o eventuelním dalším neznámém subjektu x, který může průběh hry ovlivňovat (něco na způsob Maxwellova třídícího démonka, nebo „Štěstěny“, nebo hravého zásahu „nevi-

ditelného Marfána“ apod.). Pro jednoduchost vyjdeme od kostek jako od hypotetických subjektů.

Předpokládejme, že kostky jsou schopny reagovat na hodnoty, které již padly, a na jejich postup, tj. seřazení, frekvenci atd., a na nic jiného. Zatím ponecháme stranou otázku, jak můžeme zjistit, zda ovlivněná řada hodnot je důsledkem reaktivity kostek, nebo hodnot samotných. Předpokládáme např., že výsledek vrhání nereaktibilními kostkami odpovídá v dostatečně dlouhých řadách pravděpodobnostnímu zastoupení příslušných šesti hodnot. Reaktivita kostek pak může ovlivňovat vznik a eventuelně reaktivitu určitých hodnotových struktur v rámci celkové dlouhodobé pravděpodobnosti, anebo také mimo její rámec, tj. tak, že tuto pravděpodobnost naruší. V prvním případě bude nesnadno, ne-li nemožno odlišit změny v důsledku reaktivity kostek od náhodných skrumáží, vybočujících sice značně z běžného rozptylu, ale vposledu přece jen se vyrovnávajících tak, aby dlouhodobá pravděpodobnost výskytu nebyla narušena. Nás bude zajímat ovšem především druhý případ. Ten nepochybně začíná rovněž jako náhodná skrumáž, vybočující momentálně značně z mezi běžného rozptylu, ale jakmile k takové skrumáži jednou dojde, vytvoří se významné precedens, které samo je schopno nějakým způsobem ovlivňovat další průběh hodnotové řady. Má-li podobné ovlivňování mít delší trvání (a nemá-li být tedy vposledu přece jen pohlceno obecnou pravděpodobností), nejde nikdy pouze o tzv. „vliv“ vzniklé skrumáže, nýbrž především o její schopnost reprodukovat samu sebe, a tak obnovovat i svůj eventuelní „vliv“ (přitom už víme, že tento „vliv“ musíme chápat jako reagování příštích událostí na ty, které jim předcházejí). Tak se ukazuje, že základem odbočení (vybočení) z běžného pravděpodobnostního rozptylu je vytvoření takové „skrumáže“, takové struktury, která je tak dalece integrována, že je schopna navazovat sama na sebe, a tak v sobě pokračovat, trvat. Zdá se proto, že nestačí reaktivita kostek sama o sobě, nýbrž že je nezbytné, aby například sled čtyř stejných hodnot za sebou byl schopen se sám stát z pouhého produktu a reaktivitu natolik integrovaným celkem, že dovede daných podmínek využít ke svému přetrvání, resp. k zopakování tohoto jednou již uskutečněného sledu.

8. Subjekt a superjekt

Ukazuje se tedy, že integrace jednotlivých akčních výsledků jedné nebo více kostek v nový strukturální celek, přesahující akční schopnost a eventuelně i rádius jednotlivých kostek, je možná pouze za předpokladu intervence odjinud. Buď to je intervence hráče a jeho způsobu (tj. i pravidel) hry, nebo musíme předpokládat intervenci nějakého Maxwellova „čertíka“ apod. Hráč může ovšem intervenovat pouze zvenci, tj. nikoli prostřednictvím reaktivity (hypotetické) jednotlivých kostek. Za jakých podmínek je schopen nějaký „čertík“ či „démonek“ intervenovat prostřednictvím této reaktivity? Jsou tu dvě možnosti (základní): buď předstává něco, na co je kostka schopna reagovat (ovšem na začátku jsme si řekli, že kostky jsou schopny reagovat pouze na dosud vržené hodnoty – tedy by musel být buď jednou z nich, anebo určitou jejich řadou, množinou, strukturou; pak ovšem přechází tato možnost do následující), anebo není ničím vnějším, co by se mohlo stát „předmětem“ reakce, ale je „hodnotou“, tj. výzvou k realizaci, která má čistě vnitřní charakter a kostka s ní může dosáhnout jakéhosi kontaktu pouze vnitřně, tj. svou vnitřní aktivní strukturou. Pak ovšem onen „čertík“ nemůže být skutečným subjektem. Určitá množina vržených hodnot se stává strukturou ve chvíli, kdy se vůči jednotlivým hodnotám, eventuelně kostkám jakožto subjektům stává jakýmsi „superjektem“, vyšším subjektem, který je schopen udržet se, a tedy udržet své trvání díky tomu, že trvalejším způsobem „zaangažuje“, „zainteresuje“ ony nižší subjekty (v jejich vlastním trvání), aby kromě své existence udržely ve funkci i své místo a poslání v rámci je přesahujícího subjektu. Tam, kde se něco podobného podaří, máme před sebou otevřenou cestu, na níž vznikl život. Naše schéma ovšem platí ještě na daleko nižších úrovních „předživého“; pro vznik života je zapotřebí ještě dalších specifických okolností a podmínek. K jedné věci se však potřebujeme vrátit, totiž k otázce vztahu mezi vnitřním a vnějším, jak může být modelován v rámci našeho schématu.

9. Spontánní transgrese jako „volná valence“

Nevhodnost zvoleného případu je záměrná. Kostka jako hypotetický subjekt nemůže reagovat na tak „abstraktní“ záležitost, jako jsou číselné hodnoty, které při vrhu zůstanou nakonec nahore. Proto by v případě realizované integrace určitých skupin hodnot bylo nezbytno předpokládat intervenci nějakého jiného subjektu, který by byl schopen 1) reagovat na číselné hodnoty, a 2) buď ovlivnit přímou akci padání dalších hodnot, anebo vést toto padání přes reaktivitu kostek jakožto subjektů (tak, že by počítal s její nízkou úrovní). Přímé ovlivnění je pro nás nezajímavé; zato tím zajímavějším je ovlivnění přes eventuelní reaktivitu kostek. Tím totiž je modelována situace vzniku a vývoje života. Nemůže být pochyb o tom, že neživé (přesněji: předživé) se může stát živým pouze díky reaktivitě předživého. Jestliže Whitehead považuje za nezbytné předpokládat, že elektron se chová v živém těle jinak než v neživé přírodě, pak z toho musíme vyvodit závěr, že ten to elektron je schopen modifikovat své chování, resp. adaptovat se za určitých okolností na organické, živé struktury a zapojit se do nich. Jestliže tomu tak je, zbývá řešit velmi důležitou otázku: máme předpokládat, že jeho reaktivita je takového druhu, že není schopna se sama od sebe překročit a onu vyšší strukturu realizovat, ale že zase na druhé straně je přece jen schopna se začlenit, je-li už tato vyšší struktura jednou tady? Anebo spíše máme předpokládat, že takové začlenění atomu do živoucího organismu je pouze snazší, ale že zásadně je atom a neživá (předživá) ještě molekula s to přejít na vyšší rovinu za určitých vhodných vnějších předpokladů a s jistou nenulovou pravděpodobností ze svých zdrojů? Každý vývojový krok kupředu nám tuto otázku musí předkládat znovu; nejde tedy jen o přechod od neživých (předživých) struktur ke strukturám živým. Z toho důvodu se zdá jen důstředné, jestliže budeme předpokládat schopnost spontánní transgrese u každého subjektu (i prae-subjektu). Ale jestliže už organická (živá) příroda vyřešila ono usnadnění přechodu „chování“ atomů z onoho typu, který je charakteristický pro struktury neživé (předživé), k typu „oživenému“, musí být v zásadě otevřena i cesta inteligentně rozvrhujícího postupu tzv. „umělého“, tj. člověkem řízeného. Proč

nebyla dosud nalezena? Nepochybně proto, že nejen experimentální metody a technický způsob práce, ale sám „technomorfní“ či „technotropní“ způsob myšlení je každému přiblížení k řešení nejbližší překážkou. Také z toho důvodu je naléhavě zapotřebí učinit nejen překontrolování, ale skutečnou rekonstrukci myšlenkových postupů a samotného základu myšlení součástí, a dokonce je to přímo předpokladem teoretického i praktického vyřešení oné z nezákladnějších otázek obecné biologie.

10. Předpoklady transgrese a zapojení subjektu do superjektu

Schopnost spontánní transgrese nižšího subjektu na vyšší úroveň je jakousi volnou valencí, která se může vázat jen za určitých předpokladů; bez nich zůstává „neobsazená“, tj. nerealizována. Sama o sobě ovšem nemusí být a pravděpodobně není žádnou trvalou vlastností, nýbrž představuje jenom dočasný akt (akci) buď zcela spontánní, anebo na něco reagující (reaktivita znamená v tom případě učinit příslušný akt pravděpodobnějším, „vyvolat akci“). Zjistit předpoklady, kterými je zvyšována pravděpodobnost aktuální transgrese ve formě volné valence, a zjistit předpoklady, které dovolují, aby se tato volná valence tím nebo oním způsobem vázala, a tak zapojila nižší subjekt do struktury, která jej přesahuje a která má charakter vyššího subjektu, superjektu, je nepochybně obtížné, ale nezbytné pro proniknutí k podstatě fungujícího systému živého organismu. Živý, již jednou existující organismus zřejmě splňuje předpoklady, které zvyšují pravděpodobnost transgrese jednotlivého atomu ve smyslu „uvolnění valence“ i ve smyslu její vazby na strukturu organismu. Organismus tak imituje původně asi nahodilý výskyt předpokladů, které dovolily za „spolupráce“ celé řady transgredujících atomů a molekul společný přechod na vyšší úroveň ve smyslu vytvoření superjektu, schopného ovládnout svou strukturou nižší složky a vtisknout jim svou vládu natolik, že se stává nejenom čímsi relativně trvalým, ale nekolikerym směrem také účinným (nejdůležitější je schopnost autoreprodukce). Všechny potřebné předpoklady plus nějak

zakódovaný „projekt“ dalšího rozvoje (až k vyvrcholení v dospělém organismu) musí být přítomny v zárodečné buňce; je tomu tak alespoň u nižších organismů, u vyšších je složitost těchto předpokladů taková, že nemůže být svěřena samovývoji buňky, ale vyžaduje komplikovanou a detailně naprogramovanou sérii intervencí celého organismu jako nezbytného prostředí (to je fenomen živorodosti, vyvrcholující u placentálních savců). U člověka pak je třeba v určité fázi embryonálního vývoje zapojit dokonce i sociální složky (v rudimentární, resp. v méně rozvinuté podobě najdeme tento fenomén i u nižších savců, a dokonce u některých ptáků); nezbytnost takového zapojení do sociality jakožto jednoho z významných konstitutivních předpokladů je tak ultimativní, že dochází k posunutí porodu doprostřed (vlastně před prostředek embryonálního období, které se tak dělí na prenatalní a postnatalní (viz Portmann).³⁰

11. Reaktivita navenek a „vnímavost“ vůči nepředmětnu

Čím přesněji a detailněji jsou splněny předpoklady realizace a vazby volné valence nižšího subjektu do vyšší struktury, tím víc se uvolňuje nových valencí příslušného superjektu. Zapojením nižších subjektů do superjektových struktur se reaktivita celku (tj. příslušného superjektu) nejen zvyšuje, ale také zjemňuje, její práh se snižuje, stává se citlivějším, vnímavějším. A tato okolnost dovoluje zvyšovat postupně nebo i skoky komplikovanost vlastních struktur i struktur kontaktu s okolím; čímž se zase dále zjemňuje a zintenzivňuje i dosavadní reaktivita. Tak dochází k výrazně časovému a přímo „dějinnému“ fenoménu organického vývoje neindividuálního, tzv. fylogeneze apod. Tento vývoj, zpětně posuzován, jeví určitý směr nebo alespoň tendence. Vzniká otázka, co je základem a principem tohoto celkového směřování různých fylogenetických řad, a ovšem také, jaké jsou prostředky, „mechanismy“ tohoto směřování. A tady se dostáváme k otázce

³⁰ Autor odkazuje na řadu textů z let 1944–1969.

nejzákladnější. Kdyby šlo u každého kroku kupředu a výš na úroveň, kde ještě není k dispozici příslušný koordinující „superjekt“, o vhodnou skrumáž předpokladů, která by však vznikala vždy jenom náhodně, a která by tak vyvolala v životě reakce, jež by musely být teprve dodatečně vintegrovány spolu s celou dosavad vubudovanou fylogenetickou „historickou bází“ do nového celku, nebylo by možno celou řadu vývojových fenoménů prostě nikterak vysvětlit. Teilhard na podporu svého pojetí o „řízeném vývoji“ uvádí paralely obou vývojových větví v mořem oddělené Austrálii a na kontinentě. Představa intervenujícího subjektu však musí být považována definitivně za neuspokojivou; přesto je nutno se zaměřit na svět tzv. logických struktur, jež musíme chápat jako tak vybavené, aby podobnou funkci (multilaterální) mohly plnit. Zároveň musíme předpokládat citlivost, vnímavost subjektů vůči těmto strukturám nepředmětné povahy, na něž tedy nemůže být orientována (jejich) reaktivita. Také tato vnímavost (vůči nepředmětným strukturám event. výzván, normám atd.) musí postupně mohutnět a zároveň se zjemňovat paralelně se vzrůstem komplikovanosti příslušného subjektu event. superjektu (ve stoupající fylogenetické řadě). To je dokladem toho, že se komplikují obě stránky subjektu, vnitřní i vnější, a že tedy můžeme mluvit o různé komplikovaných „vnitřních“ strukturách, resp. strukturách „vnitřního“, tj. vnitřní stránky subjektů. Čímž je znovu podtržena potřeba bližšího zkoumání různých typů a úrovní „vnitřního“.

12. Stupňovitost „poměru“ vnitřního a vnějšího

Srovnáme-li reaktivitu a onu „vnímavost“ (či „citlivost“), která prostředkuje vazbu subjektu na nepředmětné struktury, resp. nepředmětnou skutečnost vůbec, můžeme dojít k významnému a nadto zjednodušujícímu závěru. Jak jsme už zmiňovali na modelu události a zejména struktury akce (Sešit 2/14), počátek akce (a vůbec události) má nepředmětný charakter, a teprve ve svém průběhu se akce zvnějšňuje, objektivizuje (lépe: stává se objektivovatelnou). Akce představuje spojnicí a přechod mezi vnitřní a vnější stránkou subjektu. Proto je zároveň schopná být spojnicí a přechodem (mostem) mezi „vnímavostí“ vůči nepředmětným

strukturám a mezi reaktivitou, zaměřenou do vnějšího okolí (tj. reaktivitou na vnější skutečnost). Jako je akce svou strukturou realizací transgrese subjektu, tak je ve své nepředmětné části (složce) jeho transcendentním zakotvením. Kdežto ve směru postupujícího zvnějšňování akce je subjekt aktivní a receptivita je vedlejší složkou a důsledkem (jedním z důsledků) této aktivity, „chová se“ subjekt vůči nepředmětné skutečnosti (a jejím „strukturám“) primárně receptivně, zatímco aktivita vůči ní je záležitostí velmi komplikovaného způsobu reflektujícího myšlení, tedy čímsi podstatně nepřímým. Přechod mezi vnitřním a vnějším ovšem nelze chápat jako jednoduchou hranici zvratu jednoho v druhé. Spíše můžeme vidět vystižení v obrazu řady stupňů, které se od sebe liší „poměrem“ vnitřního a vnějšího; a protože tu ovšem nejde o kvantifikaci, musíme i slovo „poměr“ chápat kvalitativně, tj. funkčně, hodnotově atd. Přechod od jednoho stupně k dalšímu jistě není kontinuální (proto mluvíme o stupních), ale stupňů bude asi nepředstavitelně mnoho. Proto se musíme metodicky omezit jen na určité rozhodující stupně „obratu“, „přechodu“, „vzestupu“ apod. To je příležitost k přesnějšímu vymezení významu slov „vnitřní“ a „vnější“. Atom má svou vnitřní a vnější stránku. V molekule je atom složkou, tedy něčím „vnitřním“, neboť je „uvnitř“ molekuly (a podobně uvnitř živého organismu atd.). Ale to je jen mechanický, geometrický pohled na význam slova „vnitřní“, my se musíme naproti tomuto vágnímu pojmu naučit svůj pojem precizovat. Tak kupř. vnější stránka atomu se v molekule stává součástí a složkou vnější stránky molekuly; nemůžeme však říci, že vnější stránka molekuly je součtem vnějších stránek jí tvořících atomů. Ještě zřejmější to je u vnitřních stránek atomů; tj. nejenže nezůstávají v kontextuře molekuly čímsi „vedle sebe“ ani jen čímsi „spolu“, ale vedle vzniklé „interakce“ se stávají „průchodistěm“ akcí, které jsou zakotveny hloub než ony samy, tedy které svými „počátky“ kořenit hlouběji v nepředmětné skutečnosti, a na druhé straně vnější dosah jejich efektivity je větší a pronikavější, než aby mohl být redukován na pouhý sklad, součet efektivit jednotlivých atomů, které jsou složkami příslušné molekuly. A tak to pokračuje dál směrem po stupních „centro-komplikovanosti“, jak říká Teilhard. „Niternost“ se kvalitativně prohlubuje postupem vnějšího

organizování a akčního zefektivňování. Dochází dokonce k tomu, že subjekty vyšší úrovně vytvářejí zvláštní produkty, které imitují nebo simulují subjektivitu, tj. subjekty pak na ně reagují jako na subjekty – stávají se tedy nepravými, falešnými subjekty. Ale v jiných případech ani nemusejí věci dojít tak daleko: subjekty si vytvářejí složitě produkty, které mají „umělý“ charakter, ale nesou na sobě či v sobě jakési „poselství“, kterému je třeba „rozumět“, tj. které je třeba jakožto vnitřní, niterné dešifrovat a vyexegetovat ze složitých vnějších struktur, představujících bez asistence porozumění pouhou skrumáž, hromadu navzájem nekomunikujících a sobě zcela vnějších složek (tak kupř. v umění, ale vůbec každý literární projev atd.).

Dodatky